

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

У даній статті досліджується категорія «соціально-економічного розвитку», розмежовується її значення із категорією «економічного зростання». Доводиться розбіжність їхньої сутності. Визначається сутнісне значення соціально-економічного розвитку регіону як соціально-економічної системи певного рівня.

This article explores the category of «socio-economic development»; there is shared value of mentioned category with the category of «economic growth». The difference in their essence is proved. The essential content of regional socio-economic development as a socio-economic system of a certain level is defined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Загальновідомим є той факт, що для існування і розвитку людського суспільства процес виробництва матеріальних і нематеріальних благ має постійно відновлюватись.

Отже, має відбуватися постійний процес суспільного відтворення. З метою забезпечення добробуту і покращення життя кожного члену суспільства даний процес повинен носити позитивні зміни і характеризуватися зростанням різноманітних показників і індикаторів. Отже, має відбуватися економічне зростання.

Економічне зростання є основою створення відповідних основ соціально-економічного прогресу суспільства, перспектив зростання національного багатства та добробуту кожної окремої людини.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми і питання економічного розвитку і зростання зустрічаються в працях провідних вітчизняних науковців, серед яких Б. Селігмен, З.В. Герасимчук, І.М. Вахович, Т.В. Пепа, М.П. Бутко, Б.М. Данилишин, Л.Г. Чернюк, М.І. Фашевський, З.С. Варналій, М.І. Долішній, В.Н. Беленцов та ін.

У сучасній економічній літературі немає чіткого обґрунтування категорії «економічне зростання», як в загальноекономічному, так і в політекономічному аспектах. Перші згадки про теорію економічного зростання зустрічаються в роботах А. Сміта і Д. Рікардо, коли вони розглядають «стаціонарний стан».

На думку представників класичної школи, причиною економічного зростання є постійне прагнення до стаціонарного стану. Такий стан означає не застій в економіці, а такий стан, коли населення, капітал і технологія не потерпають змін.

Класична теорія економічного розвитку, складовими елементами якого є погляди Мальтуса на зростання населення, доктрина Д. Рікардо про заробітну плату й ренту, закон продуктивності, що зменшується, точка зору на затрати виробництва, як основу вартості й на утримання, як основу збереження, стверджує, що економічне зростання передусім залежить від накопичення капіталу.

На думку Дж. М. Кейнса коливання і, навіть, різкі раптові спади є невід'ємними рисами розвитку. Один з наслідувачів Дж. М. Кейнса – Рой Ф. Харрод – в проблемі економічного зростання основним питанням вважає темпи зростання доходу, необхідного для повного використання постійно зростаючого об'єму капіталу. Інша переконлива постановка проблеми економічного зростання надана Євсеєм Дамаром. Досліджуючи задачу визначення темпів росту національного доходу, що відповідають повній зайнятості, Є. Дамар дійшов висновку про подвійний характер інвестицій: вони не тільки створюють дохід, а й збільшують виробничу потужність. Концепція Дж. М. Кейнса про рівність збережень й

інвестицій і про обов'язкове повернення отриманого доходу в процесі виробництва виходять лише із збереження статус-кво. Є. Домар вважає, що більш реалістична концепція повинна виходити з утворення додаткового капіталу й подальшого розширення виробничої потужності. Методологічний сенс проблеми полягає в визначенні об'єму інвестицій, необхідного для забезпечення росту доходу, який рівний підвищенню виробничої потужності. Таким чином, стабільність можлива, якщо дохід й інвестиції збільшуються при зростаючому прискоренні. Якщо об'єм інвестицій не відповідає умовам зростання, що потребується, виникає надлишкова потужність, яка стримує подальше інвестування.

Р.Ф. Харрод вважає «виправданими» темпами зростання такі, які гарантують неперервність в інвестуванні на рівні, який забезпечує підприємцям очікуваний ними прибуток. Наявність робочої сили й стан технології накладають обмеження на «виправдане» зростання. «Виправдане» зростання – це максимальний темп зростання при існуючих економічних умовах.

А. Льове відмічає, значний вплив на економічне зростання має структура і взаємозв'язок окремих галузей економіки. В більшості випадків процес зростання здійснюється в декількох галузях економіки, це може являти собою результат впровадження нової техніки, або наслідок впливу політичних факторів. У. Феллнер вважає реальним забезпечення безперервного економічного зростання за допомогою ефективного контролю грошового обігу. При цьому пропонування капіталу повинно перевищувати пропонування робочої сили, аби не допустити убуваючого прибутку, а структурні зміни повинні носити поступовий характер, щоб уникнути вузьких місць й порушень, викликаних неправильним використанням ресурсів.

На думку У.А. Л'юїса економічне зростання обумовлюється трьома головними причинами: прагненням економії й випуску більшої кількості товарів; накопиченням знань й застосуванням їх для цілей технічного прогресу; збільшенням об'єму капіталу на душу населення.

У роботі У.У. Росту відображено переконання, що для постійного економічного зростання необхідні деякі мінімальні зусилля або «злет». Так, було названо три умови, необхідні для «злету»:

- 1) збільшення інвестицій до рівня, що перевищує 10% національного доходу;
- 2) швидкий розвиток однієї чи декількох галузей обробної промисловості;
- 3) наявність такої політичної, соціальної й інституціональної структури, яка дозволяє використовувати спонукання до економічного зростання [1, с.220-224].

Неокейнсіанські теорії економічного зростання основним джерелом вважають фізичне нагромадження капіталу, а основним інструментом регулювання зростання - норму нагромадження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В той же час, існує певна розбіжність в поглядах та визначеннях вказаних економічних категорій і певних висновків щодо забезпечення відповідних основ соціально-економічного прогресу суспільства, перспектив зростання національного багатства та добробуту кожної окремої людини, соціально-економічного стану регіонів, галузей.

Маємо зауважити, що ті чи інші автори є представниками різних теорій економічного зростання, серед яких теорія чинників розвитку, виміру капіталу, тривалої стабільності, технічних нововведень і зростаючого попиту тощо. В згаданих теоріях існує ряд недоліків: вони розраховані на короткостроковий період, не враховують соціально-економічні передумови тощо. Аналіз розглянутих теорій економічного зростання засвідчує два моменти: тип економічного зростання залежить від рівня розвитку продуктивних сил і спроможності існуючої системи виробничих відносин ефективно використовувати переваги науково-технічного прогресу, визначати найбільш раціональне співвідношення між фондами споживання і нагромадження у національному доході та підрозділами суспільного виробництва.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування сутності соціально-економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дані теорії склали основу більш пізнього розуміння сутності «економічного зростання». Економічне зростання є центральною проблемою оцінки ефективності будь-якої системи господарювання. В таблиці 1 наведено найбільш поширені визначення категорії «економічне зростання».

Таблиця 1

Визначення категорії «економічне зростання»

№	Автор	Визначення (сутність)
1.	Л. Абалкін	Це постійне збільшення реального обсягу виробництва, що супроводжується покращенням технологічних, економічних і соціальних характеристик суспільства
2.	А. Добринін, Л. Гарасевич	Довгострокові зміни природного рівня реального обсягу виробництва, пов'язані з розвитком продуктивних сил на довготерміновому часовому інтервалі
3.	А. Філіпенко	Просте збільшення реального ВВП нації (країни) одного періоду в порівнянні з іншим
4.	О. Ожерельєв	Збільшення обсягів суспільного виробництва, розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби народного споживання і забезпечувати споживання у необхідних розмірах

Така розбіжність в розумінні економічного зростання відбивається і в різноманітних сучасних наукових дослідженнях. Деякі фахівці при цьому схильні ототожнювати поняття «економічного зростання» і «економічного розвитку». Такий стан справ обґрунтовує доцільність і необхідність чіткого визначення «економічного розвитку» і «економічного зростання».

Як зазначають З.В. Герасимчук і І.М. Вахович, категорію розвитку ототожнюють з такими суміжними їй поняттями як «зміна», «ріст», «рух», «відтворення», «еволюція», «трансформація» тощо [2, с.129-132]. В своїй роботі автори розмежовують ці категорії, здійснюючи їх порівняльну характеристику. Поняття «розвиток» згаданими вченими тлумачиться як «об'єктивний багатовимірний (через поступові перетворення) процес змін, який характеризується цілеспрямованістю, незворотністю, структурними і функціональними зрушеннями в певній системі, що призводить до покращення її якісного і кількісного стану». Дані фахівці запропонували класифікацію поняття «розвиток», що враховує: комплексність набору класифікаційних ознак; можливість кількісного (якісного) визначення ознаки; наукову новизну і практичну цінність запропонованих ознак класифікації. Передусім, автори розглядають класифікацію категорії «розвиток» за цілями на економічний, соціальний, екологічний, або в їх сукупності – сталий розвиток. Під економічним розвитком суспільства З.В. Герасимчук і І.М. Вахович розуміють здатність економіки довгий час знаходитися у стані відносної статичної рівноваги, забезпечуючи при цьому створення необхідних суспільству матеріальних благ і послуг для забезпечення потреб населення. Однією з основних умов стратегічного розвитку суспільства відзначено збереження природного середовища як сфери життєдіяльності людини, регенерація джерел ресурсів, необхідних для задоволення матеріальних і духовних потреб людини; такий тип розвитку дістав в економічній літературі назву екологічного [2, с.205-207].

У роботі Т.В. Пепа [3, с.278-300] зазначає, що стабільний ефективний розвиток регіону як суб'єкта господарювання залежить від передумов, які наявні в межах певних територій і, насамперед: від економічної цілісності території як основи господарського комплексу; характеру і рівня розвитку внутрішніх і зовнішніх економічних зв'язків; єдності економічних, соціальних і загальнополітичних завдань, що вирішуються на території регіону; можливості ефективного управління територією. Розвиток об'єкта – це його перехід із одного якісного стану в інший, який характеризується формою, направленістю,

джерелами, механізмом і пов'язаний із змінами внутрішньої структури як сукупності функціонально поєднаних між собою елементів.

Ми цілком згодні з автором в тому, що розвиток регіону є комплексним процесом, який охоплює зміни його економічної, соціальної, екологічної, просторової сфери і приводить до якісного його перетворення. Основною метою розвитку регіону, стабільного функціонування його господарської системи, трансформації регіональних економічних відносин, підвищення їх ефективності з врахуванням вимог об'єктивних економічних законів є забезпечення підвищення рівня життя населення [3, с.312-314].

М.П. Бутко дає наступне визначення: «Економічне зростання як економічна категорія характеризує гармонізовану взаємодію продуктивних сил і виробничих відносин у суспільстві, що обумовлює покращення кількісних показників розвитку, спонукає до пожвавлення економічної діяльності, ділової та інвестиційної активності» [4, с.302]. Найважливішими критеріями економічного зростання автор вважає його інтенсивність, характер, ступінь і ефективність використання економічних ресурсів, вектори взаємодії регіональної, національної та світової економіки, юридичний чинник, базовий рівень, на якому ґрунтується економічне зростання. Узагальнення видів економічного зростання за даною роботою наведено на рис. 1.

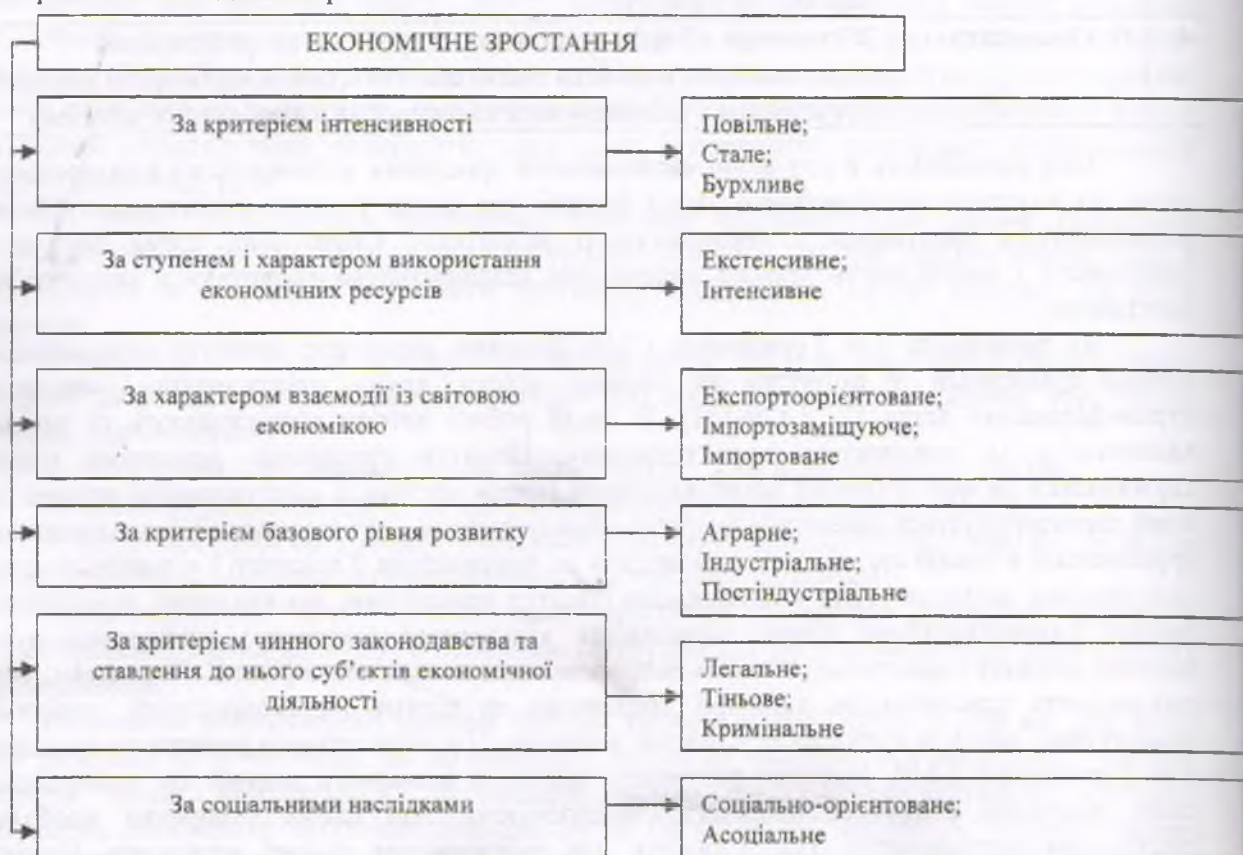

Рис. 1. Класифікація видів економічного зростання

Як відмічають фахівці Б.М. Данилишин, Л.Г. Чернюк, М.І. Фащевський, стабільність або збереження пропорцій і темпів зростання є необхідною умовою процесу розвитку. Стабільність, як умова збалансованості, виявляється у збереженні відповідних пропорцій між основними складовими процесу комплексного розвитку економічного району. Мета збалансованого розвитку регіону – це ефективне господарювання із забезпеченням соціальних та екологічно комфортних умов життєдіяльності населення [5, с.135-136].

У своїх роботах з вивчення питань регіональної економіки З.С. Варналій серед сукупності цілей економіки одним з найбільш універсальних відмічає економічне зростання, що припускає збільшення масштабів виробництва, поліпшення якості товарів та послуг і, в

кінцевому рахунку, забезпечує підвищення рівня життя населення [6, с.407] з метою спостереження розвитку регіональної економіки автором запропоновано запровадити у регіоні систему моніторингу з використанням певних індикаторів (рис. 2) [7, с.505-508].

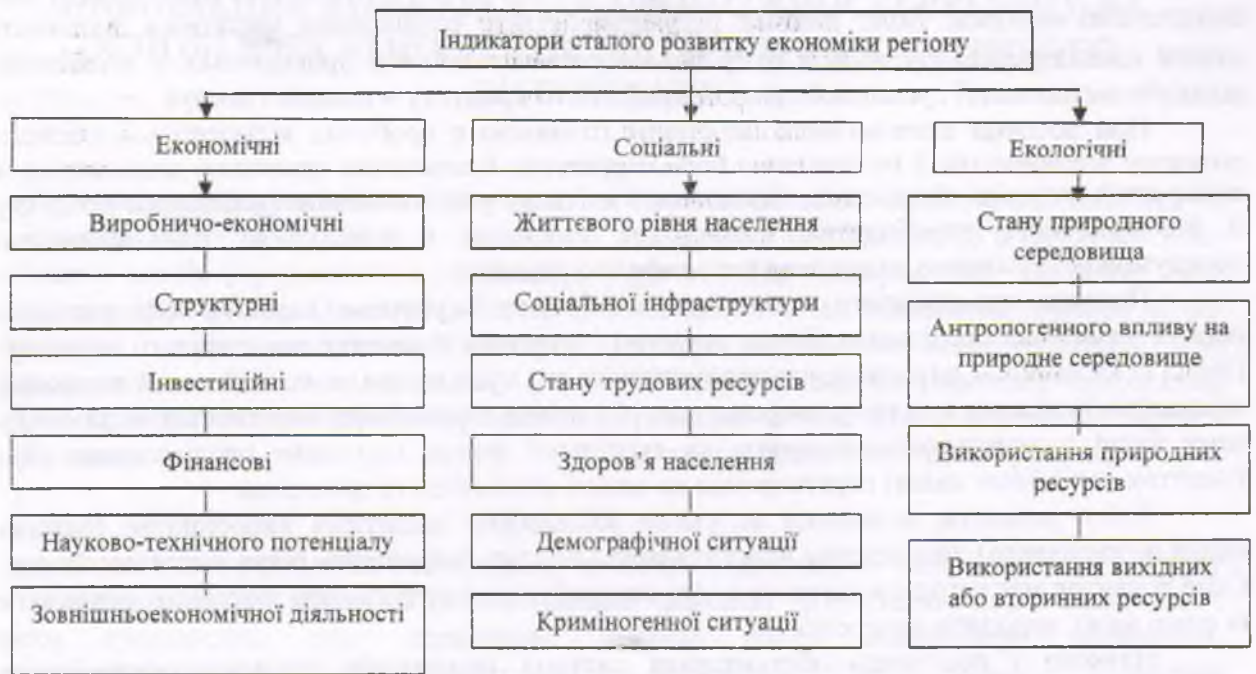

Рис. 2. Система індикаторів сталого розвитку економіки регіону

М.І. Долішній досліджує зміну чинників регіонального розвитку. Вченим зазначено, що старі детермінанти розвитку, в основу яких закладалась індустріалізація всіх територій та принципи інтенсифікації промислового освоєння їхніх ресурсів, себе вичерпали.

Вивчення еволюції факторів регіонального розвитку свідчить, що на попередніх етапах розвитку регіоналістики ресурси територій виступали основним чинником ефективності їхнього розвитку. Сьогодні ресурсний фактор автор вважає лише базовим фактором регіонального розвитку, на перший план висуває фактори, які зумовлюють активізацію економічної діяльності, розширення політичної, економічної та соціальної взаємодії між суб'єктами економічної діяльності, владою й народом та підвищення рівня добробуту населення. Світовий досвід доводить, що в ринкових умовах господарювання виграє не той, хто виробляє товари, а той, хто управляє їх потоками. За цих умов, як зазначає М.І. Долішній, метою регіонального розвитку стає збільшення капіталізації регіонів, яка передбачає зростання вартості активів, що знаходяться на території того чи іншого регіону. Концентрація капіталу відбувається там, де вартість активів є максимальною. Отже, насамперед необхідно визначити, які саме активи, що знаходяться в певному регіоні країни, можуть позитивно вплинути на рівень капіталізації та які саме регіональні утворення здатні замикати на собі потоки активів [8, с.105-109].

В.Н. Беленцов в своїх працях досліджує поняття «економічне зростання», «економічний розвиток», «розвиток економіки» та їх синонімічність. Економічне зростання розглядається як складова економічного розвитку, де критерієм, що розмежує ці поняття, виступає розвиток технологічного способу виробництва де пропонується наступне трактування цих понять. Отже, економічне зростання - це кількісно-якісне задоволення суспільних потреб зростання, що закономірно ростуть, за рахунок власного виробництва в результаті накопичення ресурсів і науково-технічного прогресу; економічний розвиток - це кількісно-якісне задоволення суспільних потреб, що закономірно ростуть, за рахунок зростання власного виробництва в результаті розвитку технологічного способу виробництва; розвиток економіки - це кількісно-якісне задоволення суспільних потреб, що закономірно

ростуть, за рахунок зростання власного виробництва в результаті розвитку технологічного способу виробництва і соціалізації відносин економічної власності [9, с.47-54].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, дослідження поглядів різних науковців дозволяє стверджувати, що економічне зростання переважно характеризує цілі економічної системи. Воно означає регулярне, стійке розширення масштабів діяльності певної господарської системи, в тому числі і регіональної, яка проявляється у збільшенні розмірів застосованої суспільної праці і виробленого продукту – товарів і послуг.

При розгляді економічного зростання головною є проблема кількісного і якісного розвитку виробництва і поліпшення його структури. Економічне зростання виявляється в конкретній динаміці кількісного збільшення і якісного удосконалення суспільного продукту й факторів його виробництва. Економічне зростання є необхідною, найважливішою передумовою, основною складовою економічного розвитку.

Поняття економічного зростання відображає передусім характер використання продуктивних сил суспільства. Більш осяжним і широким є поняття економічного розвитку. Поряд із характером використання продуктивних сил суспільства, воно включає й еволюцію економічної системи в цілому, зокрема всіх підсистем економічних виробничих відносин, у тому числі і соціально-економічних, як суспільної форми існування продуктивних сил. Розвиток передбачає якісні перетворення на основі економічного зростання.

Тобто розвиток можливий за умови збільшення масштабів виробництва (бажано більш інтенсивного), поліпшення якості товарів і послуг, покращення рівня життя населення. Саме розвиток має узгодити інтереси і цілі економічного і соціального зростання, визначити їх певні межі, вирішити суперечки.

Науково і практично обґрунтована система індикаторів соціально-економічного регіонального розвитку має сформулювати певні цілі зростання, побудувати їх ієрархію, визначити пріоритети.

Література

1. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли / Б. Селигмен. – М.: Прогресс, 1968. – 600 с.
2. Герасимчук З. В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: [монографія] / З. В. Герасимчук, І. М. Вахович. – Луцьк: ЛДТУ, 2002. – 248 с.
3. Пепа Т. В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України / Т. В. Пепа. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 440 с.
4. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко. – К.: Знання України, 2005. – 476 с.
5. Данилишин Б. М. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фашевський // за ред. Б. М. Данилишина. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – 315 с.
6. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: [монографія] / за ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
7. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – Київ: Наукова думка, 2006. – С. 105–109.
8. Беленцов В. Н. Економічне зростання, економічний розвиток або розвиток економіки? Критерії і основні показники / В. Н. Беленцов // Економіст. – 2005. – № 8. – С. 47–54.
9. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія] / за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.